

COORDONATE TEORETICE ȘI METODOLOGICE ALE SISTEMULUI SOCIOLOGIC GUSTIAN

Prof. univ. dr. Ion Iordăchel

Aniversăm anul acesta 100 de ani de la nașterea unuia dintre cei mai reputați sociologi români, personalitate marcantă a sociologiei internaționale — Dimitrie Gusti —, a cărui contribuție originală la dezvoltarea sociologiei românești și mondiale este unanim recunoscută. Cu ocazia aniversării sale se impune evidențierea valorilor perene, teoretice, metodologice și, într-un plan mai general, etico-politice ale sistemului elaborat de Gusti (denumit de autor și sistem unitar de sociologie, etică și politică) în vederea restituirii acestor valori științei sociologice românești și mondiale.

Contribuția lui D. Gusti este menționată în principalele tratate de istoria sociologiei universale și în marile dicționare de sociologie. În semn de omagiu pentru contribuțiile la dezvoltarea culturii și științei umane, Gusti este aniversat și de UNESCO în anul 1980 (Dimitrie Gusti s-a născut la 13 februarie 1880, la Iași). Tradiția școlii sociologice de la București se înserează, prin tot ce are valoros și viabil, în actualitatea sociologiei românești contemporane. Fără să diminuăm cu nimic meritele mentorului, acelaia a cărui memorie o cinștim acum, este de asemenea necesar să menționăm aportul la conturarea sistemului și la realizarea amplelor cercetări de teren a celorlalți membri ai școlii monografice. Aceasta cu atât mai mult, cu cât învățămintele ei au adus, până în zilele noastre, mesajul științific și profund umanist al sociologiei și au transmis experiența de cercetare științifică a realității, ideea înțelegerii raționale a societății, precum și patosul militantismului social care au reprezentat permanentele mișcării sociologice inițiate de Dimitrie Gusti. Dar contribuțiile tuturor în diverse probleme — unele, este adevărat, controversate — se cer a fi clarificate printr-o analiză științifică nepărtinitoare.

Actualizarea, pentru teoria și metodologia sociologică contemporană, pentru istoria doctrinelor sociologice, a ideilor raționale conținute în sistemul sociologic gustian este condiționată, pe de o parte, de o analiză critică, pe baza unor criterii științifice și ideologice riguroase, a lucrărilor numeroase și multiple ca problematică și arie tematică scrise într-o perioadă de peste 40 de ani¹, iar pe de altă parte, de disocierea față de etichetări sau interpretări unilaterale.

¹ Lucrările lui Gusti cuprinzând numeroase titluri — *Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii* (2 volume), *Sociologia militans* (2 volume), 1946 etc. — au fost reeditate în anii 1965—1970, în seria de opere în șase volume. Adăugăm la aceasta activitatea de coordonare a revistelor „Arhiva pentru Știință și Reforma socială” (1919—1943), „Sociologie românească” (1936—1944), „Affairs Danubiennes” (1938—1948), precum și a unor lucrări colective, cea mai importantă din punct de vedere teoretico-sociologic fiind *Îndrumări pentru monografiile sociologice*, București, 1940.

Am vrea să subliniem de la început — o primă problemă de care dorim să ne ocupăm în studiul de față — caracterul unitar al sistemului sociologic gustian, unitatea (deplină) dintre teorie, metodă, procedee și tehnică de cercetare. Principiile metodologice fundamentale se constituie, în primul rând, din sistemul teoretic proiectat asupra realității sociale concrete, obiective, iar scopul final al cercetării științifice în sociologie este tocmai reconstrucția teoretică a acestei realități sociale și nu numai la nivel micro, dar și la nivel macrosocial. Metoda monografică — arată Gusti — poate fi aplicată de la studiul relațiilor de prietenie până la studiul unui continent. Dar, pornindu-se de la concepția teoretică după care faptele sociale au un caracter specific, este necesar ca trăsăturile caracteristice ale metodei să fie definite „în funcție de fenomenele cărora li se aplică”². Prin metoda monografică care, spune Gusti, nu este numai empirică, dar și sintetică, „adică rațională sau teoretică”, urmează să se recolteze „date suficiente care să facă cu putință teoria sociologică”³. Numai la nivelul teoriei se poate vorbi de analiză științifică în sociologie. Și regulile metodologice, tehnico-procedurale sau planurile cercetării concrete, ca și faptele (datele sau informațiile) capătă sens numai în cadrul teoriei sociologice. Cităm din Gusti: „planurile acestea de lucru sînt valabile numai în măsura în care observația făcută prin ele se încadrează în sistemul de sociologie expus, sistem formal, căruia observația îi dă fără îndoială un conținut empiric, dar care la rîndul lui dă faptelor o ordine logică și le asigură o interpretare rațională și o întrebuintare teoretică dincolo de simpla lor înfățișare”. Pe de altă parte, „faptele neîncadrate într-un sistem rămîine nesemnificative, simple colecții fără nici un aport teoretic. De aceea, noi întrebuintăm metoda cea mai riguros experimentală, dar și cea mai larg teoretică, prin observația minuțioasă a faptelor, dar și prin intuirea esențialului, prin interpretarea sensului adînc și surprinderea principiilor generale. Metoda noastră imbină viața cu principiile, într-o sinteză care însemnează o putință de improspătare pentru teorie și de înțelegere rațională pentru studiul faptelor. Sîntem oameni de știință exactă fără să disprețuim filozofia socială. Credem, dimpotrivă, că experimentul și speculația filozofică trebuie să meargă mină în mină, pentru a ridica faptele la teorie și a le da o întrebuintare științifică, dar în același timp a da un temel real gîndirii și a menține teoria pe linia ei firească, de interpretare și expresie rațională a realității”.

Precizarea referitoare la valoarea filozofiei sociale nu este o simplă declarație, ci reflectă concepția lui Gusti după care postulatele sau principiile teoretice presupun, implică cu necesitate aprecieri sau judecăți de valoare. Judecata de valoare „face legătura dintre cunoștința cauzală și voința teleologică, adică trecerea de la teorie la practică, de la idee la ideal”. De fapt, cunoștințele — știința, principiile teoretice — „se transformă în voință datorită judecăților de valoare”⁴, iar voința este transformată de aceleași judecăți de valoare în acțiune practică. În acest

² D. Gusti, *Un sistem de cercetări sociologice la teren*, în *Îndrumări pentru monografiile sociologice*, București, 1940, p. 6.

³ *Ibidem*, p. 12.

⁴ *Ibidem*, p. 13.

mod, deci prin și pe terenul practicii sociale se realizează o unitate intimă între teoria sociologică și realitatea socială, care, la fel ca și pentru Marx, este în esența ei practica socială a colectivităților umane⁵. „Teoria și practica — scrie Gusti — stau într-un raport de strinsă solidaritate (...) Teoria socială creează din nou, în mod intelectual, o făptură reală; ea este o recapitulare intelectuală a practicii și o practică socială virtuală (...) Iar practica socială este o teorie aplicată creînd în mod real, de fapt, creația intelectuală, dînd astfel naștere unei noi realități sociale. Există deci o teorie a practicii, după cum există și o practică a teoriei”⁶. Gusti este preocupat de o asemenea îmbinare a vieții, realității sociale cu principiile, ideile (ideea „este cunoștința realității așa cum este”, iar idealul „este o idee perfectă de ceea ce trebuie să fie) care să realizeze „relația și corelația dintre *realitate* și cunoștință, cunoștință și voință, teorie și practică, idee și ideal”⁷. La rîndul ei, o asemenea unitate nu constituie un scop în sine, ci urmărește reconstrucția prezentului și realizarea viitorului. Din necesitatea acestei reconstrucții rezultă necesitatea unui plan și program care să propună voințelor modificarea realității actuale, recunoscută ca insuficientă, în sensul idealului.

„Acordul sintetic stabilit între realitate, idee și ideal este reforma socială. Un proiect de reformă nu poate fi, prin urmare, ceva arbitrar, punctul lui de plecare trebuind să fie acela de a corecta și perfecționa realitatea, nu de a-i pune și impune în mod artificial un plan de reorganizare pentru o societate abstractă, cum au făcut utopiștii”⁸ (subl. ns. — I. I.). Reforma socială, în concepția lui Gusti, trebuie să aibă un caracter total, *integral*: observăm că viziunea integralistă se regăsește explicit formulată și în cadrul teoriei sociopolitice care de altfel decurge și este fundamentată de *teoria sociologică* și care, la rîndul ei, repr. zintă componenta fundamentală a întregului sistem teoretic gustian, ca sistem unitar de sociologie, etică și politică. Adept al reformei sociale, reformă ce are rolul de a realiza schimbarea structurală a societății (reforma socială constituie, deci, piesa de bază a derulării mecanismului social în direcția progresului), Gusti nu exclude posibilitatea revoluției, avansînd chiar ipoteza relației dialectice dintre reformă și revoluție: „Reforma socială astfel înțeleasă”⁹ nu exclude revoluția, după cum „o revoluție nu exclude reforma socială”¹⁰. Gusti rămîne, totuși, adeptul principal al reformei sociale și, de pe pozițiile de clasă ale democratismului neoliberal, apreciază proiectele de schimbare

⁵ *Idem*, *Opere*, vol. III, București, Edit. Academiei, 1970, p. 12—14.

⁶ *Idem*, *Realitate, știință și reformă socială* (1919), în vol. *Pagini alese*, București, Edit. științifică, 1965, p. 106—107.

⁷ „Căci ca să putem influența asupra realului trebuie să credem în eficacitatea acțiunilor, iar această credință nu poate să ne-o dea decît știința socială, ideea ...” (în *Pagini alese*, ed. cit., p. 106—107).

⁸ *Ibidem*, p. 108—109.

⁹ Prin reformă socială, Gusti înțelege, în esență, o schimbare structurală, reînnoirea manifestărilor, elemente constitutive ale realității sociale, posibilă (schimbarea) prin transformarea sistemului politic în direcția socializării puterii publice. „O nouă conștiință (socializarea și eticizarea culturii), o nouă repartitie a muncii și a bogăției, deci o schimbare economică și a spiritelor tind să se consolideze printr-o deplasare de forțe politice și prin transformarea regimului politic (socializarea puterii publice) și printr-un drept nou (socializarea dreptului) — iată elementele care, construite în mod științific, devin germeii fermentatori ai reformei sociale ...”, *Ibidem*, p. 110.

¹⁰ *Ibidem*, p. 110.

revoluționară a societății — și în primul rând proiectele sau modelele socialiste — ca „utopism revoluționar”. „Adevărata reformă socială se referă și ea la viitor, ca și utopismul revoluționar; ea îl concepe însă nu ca absolut opus, ci ca un complement al prezentului: și ea urmărește o reformă totală, corespunzătoare totalității și unității realității sociale, după cum este și ea pătrunsă de cel mai profund idealism, ea însă este pătrunsă în același timp și de un sever realism, știind că adevărata revoluție trebuie cuprinsă în spirite și stări și nu în cuvinte și formule”¹¹.

În consens cu mentorul școlii de la București se pronunță și cei mai apropiați colaboratori. „Purtind veșnic în amintire teoriile și punctele de vedere ale acelor care înainte de noi au lucrat aceste probleme — seria Henri Stahl în 1940 — vom căuta noi înșine rezolvarea lor (evident, și rezolvarea teoretică — I. I.) (...) dînd veșnic faptelor dreptul de întîietate”¹². Iar Traian Herseni afirma în același an: monografia sociologică „este menită să culeagă datele care vor sta într-o zi la baza științei și vor face cu putință o teorie generală temeinică”¹³.

Trebuie să remarcăm faptul că la sfîrșitul anilor '30, unitatea dintre teorie (sociologia generală și sociologiile de ramură) și metodă și tehnici de cercetare era nu numai recunoscută, dar și elaborată de principalii reprezentanți ai școlii (este semnificativă lucrarea colectivă *Îndrumări pentru monografiile sociologice*). În conformitate cu sistemul sociologic sînt prezentate teoria și metodologia de cercetare, precum și problematica teoretică, metodele și tehnicile de investigație utilizate în: *Sociologia geografică* (cadrul cosmic); *Sociologia biologică* (cadrul biologic); *Sociologia psihologică* (cadrul psihic); *Sociologia istorică* (cadrul istoric); *Sociologia economică* (manifestările economice); *Sociologia culturii* (manifestările spirituale); *Sociologia morală și juridică* (manifestările moral-juridice); *Sociologia politică și administrativă* (manifestările politico-administrative); *Sociologia unității sociale* (unități, relații și procese sociale) — autori (Dimitrie Gusti, H. H. Stahl, T. Herseni, C. Brăiloiu, V. Butură, R. Călinescu, I. Chelcea, E. Constantinescu, I. Conea, Xenia Costa-Foru, I. Cozen, A. Dima, S. Dumitrescu, I. Făcăoanu, F. Florescu, Marcela Focșa, Gh. Focșa, D. C. Georgescu, Ștefania Golopenția, A. Golopenția, T. Heroiu, Paula Herseni, I. Ionică, O. Iosif, Gh. Lupchian, I. Petrescu-Burloiu, Elisa Retezeanu, P. Gr. Stănculescu, Stanciu Stoian, D. Șandru, W. Truszkowski, M. Vulcănescu).

Viziunea unitară, surprinsă în înțelegerea raportului dintre teorie și metodă, se regăsește explicit formulată și în concepția privind specificul și funcționalitatea metodelor și tehnicilor de cercetare sociologică concretă. Este necesar de a „unifica metodele de cercetare la teren pentru a obține date științifice comparabile”¹⁴. Scopul cercetării sociologice nu-l constituie simpla descriere „de cazuri”, ci „dezvoltarea teoretică a științei”. Observăm, așadar, că în concepția lui Gusti este evidentă unitatea dintre teoria sociologică — ca sistem de concepte prin intermediul căruia este reconstruită realitatea socială — și metodă, pe de o parte, și dintre acestea (teoria și metoda) și realitatea obiectivă (obiectul cercetării și

¹¹ Ibidem, p. 109.

¹² Idem, *Îndrumări pentru monografiile sociologice*, București, 1940, p. 356.

¹³ Ibidem, p. 28.

¹⁴ Ibidem, p. 14.

analizei). Descoperirea și reconstituirea într-un sistem teoretic coerent a elementelor (părților) constitutive ale realității sociale depind de metoda folosită. De aceea, sistemul sociologic impune din capul locului precizarea metodei. Aflindu-se în relații de interdependență, în procesul cunoașterii, al construcției teoretice, nu numai obiectul impune restricții construcției teoretice, dar și *metoda*, din punctul de vedere al gradului de cuprindere a obiectului, precum și al exactității construcției (modelului teoretic) în raport cu acesta. „Dacă metodă este determinată de obiect, obiectul — la rândul său — este limitat de metodă. Este o greșeală deci dacă se ia în considerare doar obiectul sau doar metoda și această greșeală este frecventă. *Metoda greșită compromite cele mai bune intenții științifice*”¹⁵ (subl. ns. — I. I.).

Am încercat să prezentăm succint câteva considerații în favoarea tezei unității dintre teorie și metodă în cadrul sistemului sociologic gustian. Pornind de la analiza ideilor formulate explicit și sistematic de Gusti, considerăm că este nejustificată afirmația după care teoria gustiană ar fi eronată, reprezentând un „conglomerat de teze de esență voluntaristă”, prezentând valoare doar metoda. În fapt, teoria și metoda nu sînt de conceput rupte una de alta, iar limitele existente în plan teoretic se repercutează, cum vom vedea, și în plan metodologic. Apare evidentă unitatea dintre teorie și metodă, în ultimă instanță a întregului sistem sociologic elaborat de Gusti, care, și pentru sociologia românească din epocă și pentru sociologia mondială, a fost un sistem original, valoros, unitar sub raport teoretico-metodologic. Este, credem, unul din motivele recunoașterii unanime a acestui sistem sociologic, recunoaștere concretizată și printr-un act de mare prestigiu pentru cultura și știința românească: decizia de a organiza cel de-al XIV-lea Congres internațional de sociologie din 1939 la București¹⁶.

Actualitatea ideilor privind unitatea dintre metoda și teoria sociologică nu poate fi, credem, contestată de nimeni, iar însușirea și aplicarea lor este de natură să impulsioneze cercetarea științifică în domeniul sociologiei și în prezent.

★

A doua problemă la care am dori să ne referim vizează câteva coordonate, teze și principii teoretice ale sistemului, principii care dau contur conținutului teoriei sociologice gustiene.

I. *Teoria sociologică trebuie să realizeze înțelegerea, interpretarea și explicarea rațională și integrală a realității sociale*. Integralismul sociologic caracterizează în egală măsură și teoria și metodologia cercetării concrete („integrarea sociologică a cercetărilor”). Viziunea integralistă în teoria sociologică presupune surprinderea, înțelegerea de ansamblu și unitară a acestei realități sociale sub toate aspectele ei. În plan metodologic — în consens deplin, dealtfel, cu viziunea teoretică și ea „expresie organică a unui sistem necesar de sociologie” — abordarea integralistă presupune „un studiu organic al unei totalități sociale”¹⁷. Studiul

¹⁵ D. Gusti, *Schiza unei doctrine de sociologie, etică și politică*, în *Opere*, I, ed. cit., p. 239.

¹⁶ Vezi D. Gusti, *Al XIV-lea Congres internațional de sociologie*, în *Opere*, vol. IV, ed. cit., p. 240—241.

¹⁷ *Idem*, *Îndrumări pentru monografiile sociologice*, ed. cit., p. 20.

și explicarea integrală, globală a societății se realizează prin două metode : o metodă directă, *inductivă, prin intermediul căreia vor fi stabilite legi proprii societății la diverse nivele (unități sociale, națiune sau umanitate)* și o metodă *intuitivă, prin intermediul căreia sînt determinate tipurile de unități sociale și societăți*. Gusti procedează la o clasificare, după „gradul de consistență, obiectivare și durată, fără diferențe decît graduale”, a tipurilor de unități sociale, stabilind trei mari tipuri : comunități sociale, instituții sociale și grupări sociale¹⁸.

„Știința — respectiv sociologia în măsura în care vrea să redea și să lămurească exact realitatea — trebuie să urmărească fenomenele sociale ca întreguri, în interdependența și totalitatea lor funcțională”¹⁹.

Abordarea integralistă și unitară a realității sociale („realitatea socială formează (...) o totalitate de viață unitară”) simultană, în plan teoretic și în plan metodologic, a contribuit în mod real la mai clara circumscriere și a obiectului sociologiei în raporturile acesteia cu celelalte științe sociale. „Socotită multă vreme ca o simplă enciclopedie a celorlalte științe sociale, sociologia de teren devine o știință de-sine-stătătoare care poate servi ca temelie și călăuză celorlalte științe, lărgindu-le perspectiva cunoașterii și apropiindu-le mai mult de realitate. Ea însăși își găsește o incalculabilă putință de dezvoltare în studiul integral al realității sociale, prin cercetările de teren”²⁰.

II. *Sociologia este știința faptelor sociale specifice cărora le sînt proprii structuri și funcții, manifestări (economice, spirituale, juridice și politice), precum și factori condiționați sau cadre sociale (cadrul cosmic, biologic, istoric, și psihic)*. Definirea faptelor ce fac obiect de analiză sociologică în ceea ce au acestea specific urmărește un dublu scop : distincția dintre faptul social obiectiv și alte fapte obiective, cum ar fi cele fizice și biologice cu care adesea au fost asemuite ; dezvoltarea unui aparat conceptual propriu al sociologiei și eliminarea noțiunilor preluate din științele naturii. „E mai bine să ținem departe de sociologie, știință a realității sociale, toți termenii tehnici făuriți pentru nevoile altor discipline, cum ar fi fizica, chimia, biologia și psihologia, care au de studiat realități de natură deosebită. Pentru pricina aceasta evităm în România termenii de fizică socială, de dinamică și statică socială, de echilibru social, care amintesc științele fizice, după cum evităm la fel termenii de organism social, de patologie socială, de anatomie și fiziologie socială etc. care amintesc biologia. E adevărat că n-am izbutit să găsim totdeauna termenii sociologici potriviți. Sintem siliți și noi uneori să folosim termeni împrumutați de la alte discipline, avem însă în aceste cazuri precauțiunea metodologică de a preciza deosebirea de înțeles”²¹.

¹⁸ Tipologia faptelor sociale constituie una dintre problemele fundamentale ale teoriei sociologice și acestei probleme îi acordă importanță mare și Gusti în ceea ce el a numit *sociologia unităților sociale*. Vezi *Cunoaștere și acțiune*, vol. II, p. 46—57 și *Sociologia militans*, vol. I, București, 1966, p. 131—136, 245—331. Și intrucit pentru Gusti un loc central îl ocupă acțiunea socială, considerăm că un capitol al sociologiei unităților sociale îl constituie și unitățile sociale în acțiune (partea I-a a vol. II din *Sociologia militans*, p. 3—134).

¹⁹ *Ibidem*, p. 20—21.

²⁰ *Ibidem*, p. 21. Vezi și *Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii*, vol. I, p. 36—37.

²¹ D. Gusti, *Paralelismul sociologic*, Comunicare la al XIII-lea Congres Internațional de Sociologie (Paris, 1—6 sept. 1936), în *Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii, Opere*, vol. II, p. 32.

Reține atenția, din punctul de vedere al analizei marxiste a societății, faptul că, pentru Gusti, economicul nu-i nici factor determinant-cauzal al constituirii unităților sociale și nici element prin intermediul căruia să se definească *esența* societății. Aceasta deoarece economicul (manifestările) reprezintă un rezultat sau un efect al determinismului social care se manifestă pe fondul raporturilor dintre cadre și cerința (acțiunea) socială. „Orice unitate socială — scrie Gusti — se găsește în continuu efort de creație. O parte din manifestările ei sînt realizate. Altele așteaptă să fie realizate de cadre prin voință. Aceste două condiții de existență a vieții sociale, voința socială și cadrele, formează la un loc, și numai împreună, atît de dezbătuta problemă a cauzalității sociale”²². Este o formulare foarte categorică ce va fi însă parțial amendată atunci cînd Gusti va evidenția faptul că pozițiile „cadrelor” și „manifestărilor” nu-s definitive, unele putîndu-se transforma în altele. În speță, manifestările economice — și acest lucru ne interesează în cazul de față — pot deveni cadre (cauze) ale diverselor manifestări (realizarea efectivă a unităților sociale).

Economicul dispune totuși de autonomie în raport cu celelalte elemente ce compun faptul sau unitatea socială și se constituie ca o manifestare fundamentală a vieții și activității grupurilor de oameni, „ca formă semnificativă a activității omenesti”. Economicul joacă un rol decisiv în constituirea și ființarea *societății naționale care constituie forma concretă, globală și integrală de existență a societăților contemporane*. Iar manifestările economice nu sînt elemente întimplătoare în viața unei națiuni, ci „părți constitutive prin care o națiune se poate păstra și se poate dezvolta, dar poate și să-și afle degradarea politică sau chiar pieirea (...) Astăzi (...) suveranitatea națională nu mai este o problemă de politică strictă, ci de manifestare globală pe toate țărimurile. O țară subjugată economic, concesionată întreprinderilor străine, debitoare altor țări, nu mai este pe deplin stăpîină pe soarta ei, chiar dacă politicește se bucură de un guvern, o constituție și de o organizare politică în aparență neatîrnate. Apoi activitatea economică este cea care leagă mai mult o națiune de pămîntul ei”²³.

III. Sociologia este știința despre realitatea socială care trebuie concepută într-o manieră obiectivă și concretă. Altfel spus, sociologia studiază ansamblul relațiilor, proceselor comunităților, grupurilor și colectivităților sociale — familie, pătură și clasă socială, comunități urbane sau rurale, grup etnic, popor, comunitate națională. Între unitățile ce compun societatea se stabilesc relații interdependente și de subordonare, comunitatea globală a tuturor formelor de organizare socială constituind-o națiunea. „Națiunea — scrie Gusti — este singura unitate socială care își ajunge sîesi, în înțelesul că îi cere pentru deplina ei realizare o unitate socială mai cuprinzătoare, fiind în stare să-și creeze o lume proprie de valori, să-și stabilească un scop în sine și să-și afle mijloacele de împlinire, adică forța de organizare și propășire în propria ei alcătuire. Nici o altă unitate socială nu ocupă un loc asemănător în domeniul vieții

²² Idem, *Opere*, vol. I, p. 343.

²³ Idem, *Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii*, p. 14—15.

sociale”²⁴. Iar monografia sociologică este metoda utilizată „pentru cunoașterea științifică integrală a națiunii”²⁵. Preocupat în egală măsură de *reconstrucția* teoretică a realității sociale, dar și de definirea *fundamentelor* cunoașterii științifice a acestuia, Gusti dezvoltă : 1. o ontologie și 2. o epistemologie a realității sociale. Ontologia și epistemologia aflându-se în relații de interdependență, constituie cele două dimensiuni sau părți constitutive ale sistemului sociologic teoretic elaborat de către Gusti.

1. **Ontologia realității sociale la Gusti.** Societatea nu poate fi redusă la un individ sau la o sumă mecanică a indivizilor. Iată de ce sociologia, ca știință a societății, tratează nu individul, ci grupul sau colectivitatea socială, unitățile sociale care sînt „de fapt, grupări de oameni, forme de viață a acestora”²⁶.

„O societate — spune Gusti — este compusă cu necesitate din indivizi”. Dar „omul izolat nu formează societatea și prin urmare aceasta nu poate fi redusă pînă la el”. Totuși, analiza trebuie începută cu individul pentru a vedea care sînt factorii care îl împing spre viața în comun. Întrebîndu-se prin ce se deosebește omul de restul societății, Gusti răspunde că ceea ce face omul să fie om, este conștiința de sine. Datorită simțirii eului (...) conștiința omului este legată nu numai de lumea din afară sau de stările interioare vagi, ci de ființa sa proprie, opusă conștient lumii din afară. Conștiința de sine „este un centru volitiv însoțit de trei *afecte fundamentale*, pe care le găsim în motivarea voinței. Și anume conștiința de sine este însoțită de *iubirea de sine*, se proiectează în afară prin *simpatie* și se manifestă prin religiozitate”²⁷. Mai întîi, omul, datorită conștiinței de sine își ia în primire propria lui ființă (...) Din această întrepătrundere psihică cu propria sa ființă se naște în om sentimentul *iubirii de sine* (...) Conștiința de sine dă în același timp posibilitatea eului să se proiecteze în afară, să se lege cu realități semene lui. Omul are într-adevăr puțința (...) să se identifice cu alții. Astfel ia naștere celălalt afect însoțitor al conștiinței de sine : *simpatia*. Tot în afară, conștiința de sine pune sufletul omului în legătură cu lumea înconjurătoare care, oricît ar fi pătrunsă de cunoaștere, apare ca un imens necunoscut care îl impresionează care „dă naștere în om venerației, adică unui sentiment de teamă respectuoasă pe care îl numim religiozitate”; „Simpatia, care pentru problema pe care o urmărim este cea mai importantă, creează nevoie și puțință întovărășirii, este deci izvorul subiectiv al vieții sociale (...) Așadar, omul este social prin însăși structura sa sufletească, chiar mai înainte de o asociație reală. Individul (...) nu este social pentru că trăiește în societate, ci pentru că societatea trăiește în individ (...) Prin urmare, faptul social fundamental care constituie element al oricărei societăți nu este individul, ci tovarășia întemeiată pe simpatie”; „O societate în forma ei cea mai simplă e o grupare de oameni legați între ei prin afectele lor fundamentale și mai ales, prin simpatie (...) formînd la un loc o unitate. Numim această unitate în chip firesc, o unitate socială”; „O unitate socială va apare

²⁴ *Ibidem*, p. 3.

²⁵ *Ibidem*, p. 18.

²⁶ *Ibidem*, p. 8.

²⁷ *Idem*, *Opere*, vol. I, p. 344.

ca o totalitate de relații, acțiuni și reacțiuni ale membrilor care o compun, toate forme ale activității omenesti, expresii deci ale voinței (...) Voința este singura forță originală și relativ independentă, în mediul cosmic, este condiție determinantă a organizației sociale, este un element esențial al unității sociale (...) este esența societății". Dar în concepția lui Gusti nu este vorba de o voință abstractă, de tipul unei substanțe abstracte de natură ideală așa cum era cazul în sistemele filozofice idealiste clasice, ci de voința grupurilor sociale concrete, constituite din indivizi reali și concreți. Voința, alături de conștiința de sine și simpatie, se înscrie în seria de fapte obiective psihosociale, determinante după Gusti pentru constituirea, structurarea și funcționarea unităților sociale. Voința este surprinsă și într-un alt plan, fundamental pentru înțelegerea specificului și esenței socialului și societății — cel al comportamentului, acțiunii și practicii omenesti. Voința se constituie ca factor determinant al organizării sociale în măsura în care se înserează în sistemul acțiunii umane. Relațiile și acțiunile sociale sînt expresii ale voinței umane în măsura în care toate sînt forme ale activității omenesti. „Societatea la un moment dat — scrie Gusti — nu este decît voința socială actuală într-o structură anumită, desfășurată în funcțiuni sau manifestări proprii și cuprinsă într-un mediu întrebuintat după posibilitățile obiective ale acestuia și puterea voinței însăși". „Unitățile sociale înzestrate cu voință, așadar, cu putere de manifestare proprie, își desfășoară existența în nenumărate chipuri, pe care le numim activități sau manifestări sociale (...) Am ajuns astfel să stabilim că manifestările sociale se pot reduce la patru mari categorii: manifestările economice, spirituale, politice și juridice. Voința socială depune activitățile sociale și actualizează prin propriul ei dinamism valorile obiective, dar libertate nu înseamnă lipsa totală a oricărei determinări. Voința este și ea provocată de diverși factori ai lumii înconjurătoare (...) Din moment ce societatea este dotată cu o putere proprie de acțiune și reacțiune, lumea înconjurătoare n-o mai determină strict cauzal, ci doar o condiționează²⁸. Trecînd la studiul condițiilor, care ne apar față de valorile sociale actualizate, ca virtualități, ca potențe pe care voința le poate îndeplini, Gusti reține patru asemenea condiții pe care le numește „cadre": cadrele cosmologic și biologic, pe care le numește „cadre naturale" și cadrele istoric și psihic, pe care le consideră de „natură socială". Cadrele nu condiționează viața socială în mod unilateral, ci în mod simultan.

O precizare valoroasă făcută de șeful școlii sociologice de la București se referă la faptul că „nici cadrele, nici manifestările sociale, nici ele în raport unele cu altele nu pot fi reduse unele la altele, ci toate există și acționează deodată". Această idee a fost formulată ca „lege a paralelismului sociologic"²⁹.

²⁸ *Îndrumări...* p. 8-9; *Cunoaștere și acțiune...* p. 18-19.

²⁹ D. Gusti, *Opere*, vol. I, p. 370-378.

2. Epistemologia sociologică în sistemul gustian. Analizînd socialul din perspectivă sociologică (socialul ca obiect al sociologiei) și încercînd să-l definească într-o manieră științifică, opusă deci ambiguităților simțului comun și interpretărilor unilaterale, Gusti propune un model teoretic care include în sine conceptele ce surprind geneza, structura, organizarea și funcționarea societății, factorii constitutivi și factorul de esență — voința — (ai faptelor sau unităților sociale), și legea „paralelismului sociologic” care explică tendințele de dezvoltare și evoluție a „totalității sociale sau ansamblului unitar al unităților sociale ce compun o societate dată”. Modelul epistemologic preconizat de Gusti permite explicarea și înțelegerea celor trei probleme fundamentale ce fac necesar discursul sociologic (obiectul sociologiei): problema *existenței* fenomenologice a socialului (sub formă de unități, relații și procese sociale), problema genezei vieții sociale (cadrele) și problema *activității* sociale (manifestările). Este în fond circumscris sintetic *obiectul sociologiei care ar putea fi definit ca studiul genezei, existenței și activității vieții sociale*. În fapt, acest model teoretic constituie osatura, conținutul teoriei sociologice gustiene, concepută în unitate deplină cu etica și politica și care, expusă în 1924, va fi reluată și amplificată în primul rînd de D. Gusti, dar și de colaboratori și elevi.

Esența socialului nu se înțelege deci decît prin elementele sale constitutive (economicul și spiritualul) și prin elementele sale organizatorice (juridicul și politicul) care se manifestă „paralel ca funcții în interesul întregului social”.

Fără să le surprindă într-un model euristic (modelul este mai degrabă analitico-descriptiv), Gusti evidențiază relațiile complexe reciproce dintre determinism (geneza vieții sociale), activitate practică, organizare structurală și dinamică („procesualitate socială”) a grupurilor umane. La problema cadrelor (geneza vieții sociale) și la cea a manifestărilor (activitatea socială) se adaugă problema existenței fenomenologice a socialului sub formă de unități, de relații între ele, de procese sociale. Observăm ușor că fiecare dintre noi poate face parte din numeroase grupări din cele mai variate: familie, comunitate religioasă sau națională, stat, asociație economică, științifică, politică, sportivă sau pur și simplu „simpatcă” (destinată sociabilității, cum ar fi cluburile).

Se cunoaște că o problemă fundamentală a științei despre societate încă din antichitate, dar mai ales a sociologiei moderne, o constituie raportul dintre individ și societate, adesea interpretat unilateral, de regulă fie dintr-o perspectivă voluntaristă (independența individului față de societate), fie dintr-una mecanicistă, adesea identificată în mod greșit cu o interpretare materialist-deterministă. Gusti propune o explicație deterministă, valabilă credem și pentru explicația sociologică contemporană (cel puțin pentru explicația relațiilor dintre individ și *unitățile diverse* integratoare ale acestuia ce compun socialul). *Individul este atras, influențat și determinat de unitățile diverse ale socialului*. Cu alte cuvinte, individul trăiește într-o lume supraindividuală (făcută din valori economice, spirituale, juridice și politice) și, în același timp, într-o lume interindividuală de grupări sociale.

Gusti își formulează astfel concepția de obediență psihologistă și apropiată de spiritualismul sociologic, așa cum acesta se conturase în sociologia europeană de la începutul secolului al XX-lea, atât în psihologia socială și sociologia franceză (G. Tarde, E. Durkheim), cât mai ales în cea germană (Wundt, Simmel etc.). „Realitatea unităților sociale se bazează pe fenomene de voință; afirmarea voinței sociale este baza oricărei existențe, căci *forțele voluntare* (în sens de forțe ca acțiuni conștiente — I. I.) o pun în mișcare, în legătură cu alte unități, pentru ca, în sfârșit, în urma anumitor procese sociale, să ia naștere unități sociale din ce în ce mai complexe, superioare. Voința este esența vieții sociale, astfel încât, potrivit situației și acțiunii forțelor voinței sociale, *realitatea socială ia forma de opoziție, de luptă, de echilibru, de concurență, de organizare, de subordonare, de supraordonare sau coordonare*” (subl. ns. — I. I.)³⁰.

Voința socială, ca explicație a existenței, a relațiilor și proceselor sociale, nu este, în concepția lui Gusti, o construcție arbitrară a spiritului. „Ea poate fi în orice clipă descoperită și caracterizată cu precizie prin raportarea manifestărilor economice, spirituale, politice și juridice la ansamblul cadrelor: cosmologic, biologic, psihic și istoric, *ceea ce constituie legea paralelismului sociologic* (subl. ns. — I. I.). Este un triplu paralelism în interiorul cadrelor, un paralelism între cadrele extra-sociale, cosmologic și biologic, pe de o parte, și cadrele sociale, psihic și istoric, pe de altă parte; apoi un paralelism în sinul manifestărilor, între manifestările constitutive — economice și spirituale — și manifestările regulative — politice și juridice; în sfârșit, un paralelism între ansamblul manifestărilor și ansamblul cadrelor. Acest paralelism arată că manifestările și cadrele nu pot fi reduse unele la altele, cu alte cuvinte, el nu reprezintă între ele o înălțuire cauzală, ci doar condiții existențiale reciproce; ele nu pot fi înțelese decât în unitatea lor structurală, ca totalități sui generis”³¹. Remarcăm preocuparea lui Gusti de a evita reducăționismul în explicația realității sociale; evidențiem, în același timp, limitele concepției deterministe gustiene, limite care, în principal, constau în înțelegerea factorilor naturali și sociali ca fiind (în principal) condiții și deci nu acționează într-o înălțuire cauzală. Deși cu elemente originale, concepția lui Gusti se deosebește principial de marxism. Iată de ce considerăm că între determinismul social marxist și cel gustian există o deosebire de esență, chiar dacă Gusti atribuie un rol important economicului (sau, cum se exprima Gusti, „valorile economice (...) constituie însuși conținutul vieții sociale”). Aici se impune a fi reținute încă două chestiuni: determinismul marxist nu este un determinism economic, iar teoria economică marxistă se deosebește de teoriile economice burgheze (nu putem reduce nici esența teoriei economice la... recunoașterea valorilor economice, întrucât orice doctrină economică tocmai de la această premisă pornește).

Pe baza paralelismului sociologic — continuă Gusti — pot fi stabilite tendințele de evoluție în cadrul ansamblului unităților sociale; așa, de exemplu, constatările monografice privind raportul dintre cadrele (posibilități, virtualități) și manifestările (actualizări, realizări) unui sat,

³⁰ Ibidem, p. 238.

³¹ Ibidem, p. 239.

unei regiuni sau unui oraș arată tendințele posibile de dezvoltare a realității sociale. „Astfel concepută, realitatea socială constituie o totalitate de viață umană, adică o unitate socială justificată prin voința socială, condiționată potențial: cosmic, biologic, psihic, istoric și actualizată paralel prin manifestările sale economice, spirituale, politice și juridice” (subl. ns. — I. I.).

Dar, în concepția lui Gusti, relațiile dintre elementele componente ale societății definite pe baza „triplului paralelism sociologic” sînt nu numai ireductibile, dar și variabile: „între cadre și manifestări, deosebirea este de natură funcțională, același fapt poate fi considerat cînd ca un element de cadru, cînd ca un element de manifestare, după cum anchetatorul îl consideră ca un fapt în sine sau ca o condiție a altor manifestări. Diferitele momente, odată manifestate, pot fi considerate ca un element de condiționare a altor momente viitoare, mai ales dacă examinăm viața socială în timp”. Apreciem că viziunea epistemologică dezvoltată de Gusti se inserează într-o explicație funcționalistă și nu într-una cauzal-deterministă. De aceea Gusti este mai aproape de Malinowski decît de Marx.

Existența unei realități unitare presupune și afirmarea unei științe sociale unitare în cadrul căreia se îmbină armonios sociologicul, eticul și politicul. „Ca viață legată de un scop — arată Gusti —, realitatea socială suferă un proces permanent de transformare conform imperativelor idealului social de care se ocupă etica și conform sistemului de mijloace de realizare a valorilor sociale a idealului etic care constituie obiectul politicii”. Toate acestea formează un sistem al unei științe sociale al cărui obiect este cunoașterea realității sociale.

Desigur, întrepătrunderea dintre sociologie, etică și politică nu înseamnă, în concepția lui Gusti, nici autonomie absolută, dar nici dizolvarea uneia în alta. Păstrîndu-și specificul, dar și caracterul de globalitate ca trăsătură comună, sociologia, etica și politica se constituie într-o unitate organică. „Cercetarea societății așa cum este ea, căutînd să constatăm faptele și să le explicăm fără nici o altă preocupare, constituie știința sociologiei. Dacă dimpotrivă, apreciem această realitate și o judecăm în raport cu idealul social, căutînd să o înfățișăm nu cum este ea la un moment dat, ci cum ar trebui să fie, obținem știința eticii. În sfîrșit, dacă studiem mijloacele prin care societatea poate realiza idealul social, obținem știința politică”³². „Așadar — scrie Gusti în lucrarea *Temeiurile teoretice ale cercetărilor monografice* (1936) —, studiul complet al realității sociale cuprinde trei discipline științifice: una de constatare și explicare a realității sociale prezente — *sociologia*³³, una de stabilire a scopurilor sociale și idealului moral: *etica*, și, în sfîrșit, una de cercetare a mijloacelor menite să realizeze scopurile sociale și idealul moral: *politica*. Aceste trei științe trebuie neapărat diferențiate, ele nu pot fi contopite într-o singură știință,

³² D. Gusti, *Cunoaștere și acțiune...*, vol. I. p. 19; vezi și vol. II, partea I-a, *Cunoașterea sociologică*, p. 12—14.

³³ Considerăm a fi o limitare nejustificată a domeniului sociologiei la: „constatare și explicare”, prin transferarea explicită a dimensiunii praxeologice la politică, care sugerează reducerea acțiunii sociale la acțiunea politică.

dar nu pot fi nici complet desfăcute, ele se sprijină una pe alta, formează împreună un sistem unitar de a concepe viața socială”³⁴.

În înțelegerea esenței socialului, Gusti oscilează între o concepție realist-materialistă și o viziune psihologistă care, dusă până la toate consecințele ei logice, reactualizează teoria despre voință a lui Wundt și legile imitației sociale ale lui G. Tarde, iar într-un plan mai general, deși dintr-o perspectivă diferită, concepția lui Durkheim despre „conștiința colectivă” ca esență a socialului. Este adevărat că faptele de psihologie socială, simpatia, conștiința de sine și voința socială sint analizate în mod obiectiv, în maniera în care sint analizate toate faptele sociale. Este momentul să subliniem că nu teza conform căreia simpatia și voința socială joacă un rol important, esențial în viața și activitatea „grupurilor de oameni” este discutabilă. Este motivul pentru care nu împărtășim aprecierea după care teoria sociologică a lui Gusti este voluntaristă și eronată.

Dar, în același timp, considerăm că este *discutabilă și inacceptabilă*, din punct de vedere științific, teza după care voința *ar constitui* esența societății sau, mai exact, „societatea, la un moment dat, nu este decît voința socială actuală într-o structură anumită”³⁵. Desigur, în dinamica grupurilor sociale, actele volitive sint importante, esențiale, iar în afara acestora nu pot fi înțelese mecanismele sociale fundamentale. Limitînd locul și valoarea economicului în ansamblul structurii sociale — economicul este la el element funcțional și nu cauzal —, Gusti nu surprinde un aspect fundamental, și anume faptul că voința socială și acțiunea umană colectivă sint determinate de sistemul de trebuințe și interese, și în primul rînd de cele economice, mai mult, se realizează în forme diferite în cadrul organismului economico-social de producție, organism care este un sistem de relații dintre oameni, constituit în procesul natural, logic, de producere și repartitie a bunurilor materiale și spiritual-valorice.

★

A treia problemă la care dorim să ne referim vizează unele coordonate metodologice ale sistemului sociologic gustian.

I. Monografia sociologică n-a fost concepută ca o metodă pur descriptivă sau ca o tehnică de recoltare a datelor. „Este necesar, pentru ca sociologia să devină știință — arată Gusti —, să se treacă de la descriere la explicație, prin studierea unităților sociale într-o ordine sistematică-organică, de la evidențierea condițiilor lor de viață, la manifestările lor obiective și structurile lăuntrice”³⁶.

Gusti însuși mărturisește că „monografia denumită sociologică constituie o noutate și înseamnă o contribuție originală la dezvoltarea științei”³⁷. Menținîndu-se în același plan al necesității unității dintre teorie și metodă, Gusti, arătînd că „monografia sociologică este veche și totuși nouă”, subliniază că pînă la el „teoria sociologică s-a dezvoltat paralel cu asemenea monografii, fără nici o influență reciprocă, lăsînd acestora mai mult rosturi de natură descriptivă și practică decît un carac-

³⁴ D. Gusti, *Opere*, vol. I, p. 371.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Îndrumări* ..., p. 15.

³⁷ D. Gusti, *Comunicare despre monografia sociologică făcută la Academia Română* (15 III 1940), în *Pagini alese*, p. 120.

ter de metodă științifică. Monografia sociologică este nouă tocmai prin legăturile strinse cu teoria, prin structura ei sistematică și prin încercarea de a întemeia știința întreagă pe cercetarea directă și colectivă a faptelor și pe legătura constantă și din ce în ce mai strinsă cu ele”³⁸.

Realizarea monografiei presupune trei momente principale: *pregătirea, cercetarea* (recoltarea datelor) și *prelucrarea* științifică a acestora.

Pregătirea, care urmează să asigure caracterul științific al cercetării, presupune, în primul rând, „dezlegarea unor probleme puse în chip necesar de o știință (...), verificarea prin fapte a unor ipoteze de lucru sau teorii dezbătute în legătură cu aceste probleme”³⁹.

Pregătirea cercetării sociologice nu înseamnă altceva decât elaborarea unui plan de lucru în sensul de ordine logică a problemelor. „Monografiile sociologice concepute de noi au la bază sistemul sociologic (...) care dă, de la început, acestei metode o unitate logică și o structură teoretică”⁴⁰.

Activitatea în teren și prelucrarea datelor — următoarele două etape ale cercetării — se află în strinsă legătură între ele și ambele în relație cu pregătirea teoretico-metodologică. Este fals, spune Gusti, să se considere că recoltarea (observația) datelor ar fi o operație distinctă de prelucrarea lor, iar monografistul ar fi „un simplu culegător de fapte” care n-ar urmări verificarea teoriei și ipotezelor și interpretarea teoretică a faptelor. „Firește, dacă observatorul nu este un simplu culegător de fapte, adică un empirist, el nu poate fi nici un dogmatic, gata să cadă în rutina formulelor. El nu se duce la teren cu o idee preconcepțuită, dar nici fără o pregătire prealabilă de specialitate care să-i asigure temeinicia observației și rodnicia științifică”⁴¹.

II. Metoda monografică presupune un complex de metode, în concordanță cu viziunea teoretică integralistă asupra realității sociale. S-au interpretat adesea unilateral afirmațiile lui Gusti conform cărora „sociologia va fi monografică sau nu va fi” și că „singura metodă care promovează cunoștința omenească este observația”⁴². Dar aici este necesar să se facă distincție între ansamblul de tehnici de observare calitative și cantitative și observația sociologică în sens restrâns. „Străduința noastră tocmai într-acolo se îndreaptă: să dăm teoriei, adică științei, un temel sigur în realitatea însăși pe care e chemată să o lămurească și să o ordoneze. De aceea am definit sociologia ca știința realității sociale și susținem că singura metodă care promovează cunoștința omenească este observația. În felul acesta trebuie înțeleasă și afirmația noastră mai veche, care a stîrnit oarecari nedumeriri, că sociologia va fi monografică sau nu va fi. Întrucît socotim monografiile sociologice ca mijloace

³⁸ *Op. cit.*, p. 120—121. Sînt analizate trei etape în evoluția metodei monografice, legate de următoarele trei școli: 1. școala monografică franceză (Le Play, care aplică analiza bugetului la studiul familiilor muncitorești; Henri de Tourville, care propune un nomenclator de clasificare a faptelor sociale după modelul chimiei; Edmond Demolins, care introduce în explicarea societății principiul clasificator pe criterii geografice); 2. anchetele sociologiei rurale și științei administrației din Statele Unite numite *Survey* sau *case study*, care au luat o extensiune considerabilă; 3. „școala sociologică germană” care și propune să înlocuiască ancheta etnologică și statistică prin așa-zisa „sociografie” — termen inventat de sociologul olandez Steinmetz.

³⁹ *Op. cit.*, p. 126.

⁴⁰ *Op. cit.*, p. 125.

⁴¹ *Op. cit.*, p. 131.

⁴² *Indrumări* ..., p. 5.

perfecționate de observație, care imbină intuiția, trăirea și înțelegerea cu măsurătoarea, cu statistica și reconstituirea trecutului, nu ne-am gândit să înlăturăm prin ele nici una din metodele existente, ci numai să legăm pe acestea mai strins de realitate și să dăm înțietate observației directe, cit mai amănunțită și cit mai precisă, într-o nouă ordine metodologică, pentru scopurile cele mai înalte ale cunoașterii omenești”⁴³.

Fără îndoială, tehnicile de recoltare a informațiilor s-au perfecționat și multiplicat, dar rămâne un adevăr incontestabil: fără o bază completă informațională, fără *accesul direct* la realitatea informațională nu se poate vorbi de cunoaștere științifică în sociologie. Și dacă față de procedeele utilizate și definițiile propuse de Gusti tehnicilor de observare trebuie să se aducă amendamente și perfecționări, principiile și regulile care *se înserează în metodologia și logica cercetării sociologice de teren continuă să aibă valoare și actualitate*. Evident, nu în sens de aplicare mecanică, fapt conțestat și de Gusti.

III. Rigoarea metodologică presupune cu necesitate, pe de o parte, delimitarea exactă a problemelor de cercetat, a celor generale și a celor specifice, iar pe de altă parte, definirea riguroasă a unităților sociale supuse investigației sociologice, unități care în ansamblul lor compun societatea, realitatea obiectivă.

Aplicarea în cercetarea sociologică a unor principii teoretice și metodologice corecte și raționale nu constă, chiar în concepția lui Gusti, în aplicarea exterior-formală în raport cu faptul social a unor reguli care în maniera specifică de funcționare în corpusul teoretico-metodologic poartă amprenta unei alte realități.

Pentru a-și realiza valențele, metoda sociologică monografică are nevoie de *tehnici speciale* prin intermediul cărora să se recolteze datele din teren în conformitate cu regulile observației sociologice. Dacă modelul elaborat este fertil și valoros, inserându-se în continuumul teoretico-metodologic proiectat de Gusti, în *problematizarea cercetării sociologice, inclusiv de nivel tehnic*, programul tehnic presupune elaborarea planurilor *generale și speciale*, a *formularelor*⁴⁴, precum și a următoarelor tipuri de fișe: fișa informatorilor pe probleme — pentru reținerea persoanelor celor mai autorizate pentru informarea asupra uneia sau alteia din probleme; fișa de opinie — pentru înregistrarea opiniilor despre faptele sociale cercetate; fișa de constatare — pentru înregistrarea faptului însuși; fișele statistice de *răspîndire și frecvență* — pentru cunoașterea valorii sociale a fenomenelor; fișa de circulație — pentru dezvăluirea originii fenomenului și cunoașterea agenților, căilor și mecanismului de răspîndire a fenomenelor sociale etc. Utilitatea lor este redusă astăzi datorită progresului considerabil înregistrat atit de tehnicile sociologice și psihosociologice, cit și de tehnicile statistico-matematice. Se adaugă la aceasta metodele informatice cu tehnici de calcul și analiză exacte, inexistente în timpul lui Gusti.

⁴³ *Op. cit.*, p. 5—6.

⁴⁴ Formularele cuprind rubrici precise care, de obicei, pot fi completate prin cifre. „De aceea ele trebuiesc preferate, ori de cite ori e cu putință, chestionarelor sau convorbirilor libere”. (*Indrumări*, p. 18).

IV. În concepția lui Gusti există o unitate deplină între nivelul empiric și nivelul teoretic al cunoașterii sociologice. Nivelul de observare, de înregistrare exactă și clasificare a datelor se îmbină deci cu experimentul, cu logica acestuia, precum și cu intuiția obiectivă, înțelegerea și explicația faptelor, relațiilor și proceselor sociale. Pe terenul solid al faptelor, al datelor concrete și tehnicilor de înregistrare, prelucrare și analiză se dă o replică științifică empirismului așa cum acesta se conturase în sociologia și antropologia europeană și americană din anii '30.

Redarea cu obiectivitate și exactitate a realității sociale în totalitatea acesteia presupune îmbinarea organică a analizei calitative cu cea cantitativă, în vederea depășirii limitelor oricărui demers metodologic. Astfel, metodele calitative, în speță intuiția, permit detașarea semnificației și sensului faptelor sociale, dar nu dau posibilitatea cunoașterii *caracterului de masă al fenomenelor sociale*, a variațiilor caracteristice fenomenelor sociale. De aceea, este *necesară* utilizarea metodelor cantitative, statistice. Dar utilizarea unor metode exacte de tipul celor statistico-matematice nu constituie un scop în sine, ci realizarea dezideratului cunoașterii exacte și integrale a realității sociale. Așadar, particularitățile obiectului de cercetat, *ale faptului social concret și specific* circumscrie aria de aplicabilitate a metodei intuitive (calitative) sau statistice (cantitative). Pe de altă parte, și potențele metodei de a reda cu exactitate realitățile sociale semnificative condiționează cadrul și *limitele* de aplicabilitate. Considerăm utilă, de aceea, reactualizarea considerațiilor lui Gusti asupra metodelor calitative, cu referiri la intuiție și tehnici participative și a celor cantitative, cu referiri la statistică. În științele sociale, scrie Gusti, „cercetătorul este de aceeași esență cu obiectul de cercetat, în cazul realității sociale el face chiar parte din ea. De aceea, în sociologie avem puțină de a cunoaște realitatea prin participare, prin trăire, prin experiență personală, în mod direct, prin intuiția obiectivă. După cum vedem, nu este vorba de un procedeu misterios, de o intuiție mistică pentru care nu avem nici o aderență, ci de o traducere în termeni științifici a propriei experiențe de viață...”; „Fiecare fenomen social poate fi cercetat și trebuie cercetat în chip statistic, ca o întregire a celorlalte metode (...). Ori de câte ori aspectul cantitativ este semnificativ (...) se impune aplicarea metodei statistice”. În acest sens, cercetarea și analiza sociologică urmează să facă apel constant la statistica economică, demografică, sanitară, antropologică și psihologică, culturală, morală, juridică, politică. Dar, cu toate virtuțile, metoda statistică apare limitată, neputînd să redea semnificația faptelor sociale, mecanismele de funcționare și relațiile dintre ele. Încercarea de a construi sociologia numai pe baza metodei cantitative sau a celei calitative conduce, în mod fatal, la „o prezentare, cu totul parțială și nesatisfăcătoare a realității sociale”⁴⁵. Această viziune decurge din concepția lui Gusti asupra metodei monografice care trebuie să fie *sintetică și colectivă*.

⁴⁵ Pagini alese, p. 136–138.

V. Apreciind monografiile sociologice ca mijloace perfecționate de observație și explicație⁴⁶, Gusti definește principii și reguli precise care s-ar putea institui ca reguli ale metodei sociologice valabile și astăzi (evident, nu singurele). Asemenea reguli sînt definite ca reguli ale *observației sociologice*. Aceste reguli au valoare deosebită, întrucît nu sînt numai reguli de observare, în accepția tehnică ce se dă proceselor de recoltare a informațiilor, ci *reguli proprii metodei sociologice de cunoaștere a faptelor, relațiilor și proceselor sociale*⁴⁷.

1. Prima regulă precizează că observația sociologică trebuie să aibă la bază o pregătire teoretică prealabilă care presupune „o informare prealabilă conștiințioasă” (*documentarea preliminară asupra unității sau colectivității ce urmează a fi investigată*) și o stăpînire temeinică „a planului teoretic de lucru”⁴⁸. O asemenea pregătire permite evitarea tuturor „posibilităților de falsificare” datorate limitelor personale, mediului social, opticii ideologice etc.

2. A doua regulă a observației este sinceritatea și *obiectivitatea* față de fapte, altfel spus, observația sociologică trebuie „să redea cît mai exact realitatea socială”. Obiectivitatea nu înseamnă altceva decît *înlăturarea tuturor „prejudecăților* ce sînt formate înainte de orice judecată”⁴⁹, prejudecăți de clasă, educație, epocă, morală etc. și promovarea unui „spirit critic ascuțit”⁵⁰.

„În materie omenească — serie Gusti —, oricît am observa exterior lucrurile, totuși va trebui să ne adresăm și oamenilor care, în loc de lucruri, ne pot comunica opinia lor despre lucruri, sau lucrurile văzute și deformat de optica intereselor de clasă, de neam, de profesie, cultură, ceea ce este cu totul altceva decît lucrul însuși. De aceea, ori de cîte ori va fi cu putință, vom întrebuița documentul obiectiv și vom căuta în toate împrejurările să ne asigurăm exactitatea informațiilor din mai multe părți ca să înlăturăm posibilitățile de eroare”⁵¹.

3. Condiția *exactității* este completitudinea, surprinderea „tuturor fațetelor esențiale ale unui fapt, îmbrățișînd toate amănuntele în varietatea, profunzimea și unitatea lor”⁵². Și Gusti avertizează asupra faptului că vederea parțială, trunchiată, a realității „nu e decît un alt mijloc de a falsifica realitatea. Toate interpretările eronate care se dau de obicei faptelor purced din observații trunchiate care în aparență dau dreptul să fie întrebuițate științific, fiind socotite ca o imagine completă a realității, dar de fapt pierd din vedere legăturile semnificative, integrările funcționale, în complexe mai cuprinzătoare (...) De aceea, cercetarea unităților sociale este un scop și un mijloc în același timp. Un scop,

⁴⁶ „*Monografia sociologică*, așa cum o concepem și o practicăm noi ... nu este o metodă pur descriptivă. Ea nu se confundă cu sociografia și nu este numai o treabă pregătitoare a sociologiei. Ea ... este o metodă explicativă, pentru că nu se mulțumește să arate cum este un sat, ci și pentru ce este așa ...”. D. Gusti, în vol. *Pagini alese*, ed. cit., p. 149.

⁴⁷ O clasificare apropiată de cea prezentată mai sus a regulilor observației sociologice (metodei monografice) se face și în lucrarea *Cunoaștere și acțiune ...*, vol. I, ed. cit., cap. III, *Cunoașterea sociologică și acțiune culturală*, p. 83—97.

⁴⁸ D. Gusti, *Pagini alese*, p. 132.

⁴⁹ *Îndrumări ...*, p. 10.

⁵⁰ *Pagini alese*, p. 132.

⁵¹ *Îndrumări ...*, p. 10—11.

⁵² *Pagini alese*, p. 133.

pentru că ne străduim să surprindem de fiecare dată fenomenul întreg ; un mijloc, pentru că prin aceasta ni se deschide calea spre sisteme mai largi și trebuie să ne angajăm în alte observații, din ce în ce mai cuprinzătoare, care ne vor duce în același timp la sinteze din ce în ce mai înalte și mai bogate”⁵³.

4. Observația trebuie să fie *controlată și verificată* după logica raționalismului *experimental* „controlarea reciprocă a două sau mai multe observații, recoltarea datelor de același tip etc. în vederea „stabilirii caracterelor generale și a sintezelor prin comparații și inducții”⁵⁴). În același timp, Gusti fundamentează științific necesitatea experimentului social în științele sociale, într-o perioadă când posibilitatea acestuia era negată, postulându-se, în acord cu regulile metodei sociologice elaborate de E. Durkheim, valabilitatea universală a metodei comparative în științele sociale (metoda experimentală ar fi posibilă *numai* în științele naturii). Or, cum arată Gusti, în acord de altfel cu teoria sa despre reforma socială, organizarea, de exemplu, a cooperativelor, „pentru a studia spiritul de solidaritate și organizare economică al țăranilor”, este un exemplu de experiment „cu nimic mai prejos de experimentele din alte științe”⁵⁵.

5. În fine, observația trebuie să fie colectivă. Această regulă este complementară celorlalte, întrucât „obiectivitatea, ca și controlul și verificarea se obțin mai sigur de un grup, decît de un cercetător individual”⁵⁶. Se impune a *proiecta și realiza* observația sociologică colectivă pentru a contracara unilateralitățile ce provin din specializarea excesivă pe discipline a cercetătorilor, în condițiile în care *realitatea socială nu ne apare îmbucătățită, parcelată ca disciplinele științifice*. „Aici — scrie Gusti —, faptele se prezintă unitar, cu fețe multiple, dar organic îmbinate, înecî dacă vrem să vedem exact realitatea, fără să o schematizăm, după puncte de vedere abstracte și adeseori deformatoare, va trebui să facem apel la un număr nu numai mare, dar și cît mai variat de cercetători”⁵⁷.

VI. Ajungem astfel la problema fundamentală a cercetării științifice în general, în domeniul științelor sociale în special, privind metodele specifice și abordările *interdisciplinare* în științele sociale⁵⁸. Cadrul general, teoretic și metodologic a fost definit cu claritate de Gusti, de alți reprezentanți ai Școlii sociologice de la București. Programul-cadru al cercetărilor în științele sociale presupune circumscrierea și definirea riguroasă a cercetării științifice disciplinare (sociologice, economice, juri-

⁵³ *Indrumări* ..., p. 11.

⁵⁴ „Științele sociale — scrie Gusti — discută de multă vreme posibilitatea experimentului în domeniul lor, găsind că el nu este cu puțință din pricina normelor morale care opresc să se facă cu oamenii și cu societatea un fel de vivisectie socială. Cine vrea să scrie o carte despre revoluții cu greu se va hotărî să provoace pentru aceasta o revoluție. Noi credem însă că aceste scrupule limitază doar posibilitățile de aplicare a experimentului; dar nu-l exclud cu desăvîrșire” (*Pagini alese*, p. 134).

⁵⁵ *Op. cit.*, p. 135.

⁵⁶ *Indrumări* ..., p. 12.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ Aspecte multiple, precizări utile, dar și teze discutabile, cel puțin din perspectiva stadiului actual al științelor sociale și a raportului dintre ele, vezi în *Cunoaștere și acțiune socială*..., vol. II, paragr. *Cercetări parțiale și cercetări integrate sociale*, p. 24—32.

dice, politice, psihologice, etice etc.), pe de o parte, evidențierea relațiilor *organice* ce trebuie să se realizeze, pe de altă parte, între discipline în vederea redării exacte și integrale a realității, a dezvoltării fiecărei discipline în parte. „Din colaborarea aceasta — menționa Gusti — folosește atât sociologia, prin putința de a cuprinde în sintezele ei un număr mai mare și mai variat de elemente, cât și celelalte științe, prin lărgirea punctelor de vedere și îmbogățirea datelor și a interpretării lor”⁵⁹. O parte din cercetări s-au realizat din această perspectivă, altele, din diverse cauze obiective sau subiective (stadiul dezvoltării științei, insuficiența preciziei a regulilor și obiectivelor cercetării sociologice și cercetării interdisciplinare, interese îngust-departamentale, poziții teoretico-ideologice diferite sau opuse, din acest punct de vedere, școala gustiană având un caracter mai degrabă eterogen etc.) s-au realizat ca analize relativ autonome, paralele și nu interdependente, regulile analizei interdisciplinare rămânând la nivelul declarațiilor de bune intenții (pe de altă parte, specialiștii altor discipline decât sociologia nu întotdeauna au asimilat regulile metodei sociologice). În perioada postbelică, și datorită unor condiții mai puțin favorabile dezvoltării cercetărilor sociologice⁶⁰, acest tip de cercetări concrete a continuat și el s-a transmis și unor cercetători din generația următoare. Situația se menține nejustificat și în unele studii și cercetări contemporane, unde abordarea sociologică *disciplinară*, dar și *interdisciplinară*, este mai mult declarativă decât realizată în fapt ca atare. Ar fi cu totul greșit dacă am considera drept cauze ale acestei situații influențele școlii gustiene. Cum am văzut, D. Gusti a deschis o altă perspectivă. Cauzele, credem, trebuie căutate în perpetuarea unor viziuni unilaterale nu numai în sociologie, dar și în alte științe sociale, precum și în persistența amatorismului în cercetare, care defilează de regulă sub drapelul interdisciplinarității, fără să fi trecut în prealabil prin focul purificator al profesionalizării într-o disciplină. Înainte de a ști *totul*, trebuie să-i cunoști *părțile* și nu din exterior, ci din *interior*, printr-o analiză inductivă meticuloasă. Numai după o asemenea analiză, rigorile metodei științifice permit încadrarea *autentică deductivă* în teoriile formulate și numai în acest mod pot fi depășite și înlăturate formulările teoretice depășite, închistate.

Se întâmplă ca dimensiunile fundamentale ale realității sociale, definite pe baza seriilor de informații și problematizării, interpretării teoretice a acestora în științele sociale, să fie mai degrabă alăturate între ele decât integrate într-un sistem organic, integral, constituit pe baza unor relații interdependente între factorii sau elementele constitutive, așa cum este în fapt orice sistem sau subsistem social (societate națională, sistemul sau organizația economică, politică, comunitatea urbană și rurală etc.). Iată de ce se impune, și pentru dezvoltarea teoriei sociale și pentru sporirea eficienței practice a concluziilor rezultate din cercetarea concretă a realității, trecerea de la declarații de bune intenții privind interdisciplinaritatea la realizarea efectivă a interdisciplinarității. În acest scop

⁵⁹ *Îndrumări...*, p. 12.

⁶⁰ Considerăm că nu trebuie în nici un fel subapreciate preocupările constante și tenace de a efectua, chiar și parțial, cercetări sociologice, fără a le denumi astfel, ale unor colective de cercetare din institutele de economie, antropologie și etnologie, psihologie, igiena muncii etc.

se impun următoarele : definirea clară a demersului disciplinar (sociologic, economic, politic juridic, etc.) și realizarea calificată a acestuia ; evidențierea relațiilor intime în primul rînd a celor determinist-cauzale, dar și a celor funcționale etc., existente între elementele, dimensiunile constitutive ale realității sociale. Pe această bază urmează a se construi raporturile complexe dintre științele sociale ; concomitent cu elaborarea programului de cercetare disciplinară este necesară și proiectarea unor ample programe de cercetare interdisciplinară a problemelor economice, sociale și politice specifice societății românești contemporane. Cercetările disciplinare — deci și cercetările sociologice —, cel puțin ca ultimă finalitate, urmează să se insereze explicit demersului și programului național de cercetare în domeniul științelor sociale care, în mod necesar, este interdisciplinar, multidimensional și multilateral ; corelarea efectivă a programelor de cercetare cu obiectivele programului de construire a societății socialiste multilateral dezvoltate și confruntarea rezultatelor cercetării astfel obținute cu practica concretă de planificare, organizare și conducere a societății la toate nivelele : național, în profil teritorial, la nivel de ramură și unitate economică, la nivel de oraș și comună.

Într-o lucrare de sinteză, cum este cea prezentată în acest număr, este necesar să se evidențieze în mod clar și explicit demersul și programul național de cercetare în domeniul științelor sociale care, în mod necesar, este interdisciplinar, multidimensional și multilateral ; corelarea efectivă a programelor de cercetare cu obiectivele programului de construire a societății socialiste multilateral dezvoltate și confruntarea rezultatelor cercetării astfel obținute cu practica concretă de planificare, organizare și conducere a societății la toate nivelele : național, în profil teritorial, la nivel de ramură și unitate economică, la nivel de oraș și comună.

Într-o lucrare de sinteză, cum este cea prezentată în acest număr, este necesar să se evidențieze în mod clar și explicit demersul și programul național de cercetare în domeniul științelor sociale care, în mod necesar, este interdisciplinar, multidimensional și multilateral ; corelarea efectivă a programelor de cercetare cu obiectivele programului de construire a societății socialiste multilateral dezvoltate și confruntarea rezultatelor cercetării astfel obținute cu practica concretă de planificare, organizare și conducere a societății la toate nivelele : național, în profil teritorial, la nivel de ramură și unitate economică, la nivel de oraș și comună.

Într-o lucrare de sinteză, cum este cea prezentată în acest număr, este necesar să se evidențieze în mod clar și explicit demersul și programul național de cercetare în domeniul științelor sociale care, în mod necesar, este interdisciplinar, multidimensional și multilateral ; corelarea efectivă a programelor de cercetare cu obiectivele programului de construire a societății socialiste multilateral dezvoltate și confruntarea rezultatelor cercetării astfel obținute cu practica concretă de planificare, organizare și conducere a societății la toate nivelele : național, în profil teritorial, la nivel de ramură și unitate economică, la nivel de oraș și comună.